

Risknytt nr 3-2002

Innehåll:

- Några rader från ordföranden, *sid 1*
- Riskseminarium i riksdagshuset, *sid 2*
- SSI-seminarium om risk och slutförvar, *sid 2*
- Referat från Riskkollegiets seminarier, *sid 4*
- Nya resultat i riskforskningen, *sid 5*
- Valdoor 2003, *sid 8*
- World Congress on Risk, *sid 8*
- Kommande möten, *sid 8*
- Nya medlemmar, *sid 8*

Några rader från ordföranden

Risknytt har från och med detta nummer fått en ny layout. Styrelsen har även fastnat för en ny logotyp för Riskkollegiet. Vår hemsida (www.riskkollegiet.nu) kommer också att förnyas successivt. Jag hoppas att de flesta tycker att den nya layouten gör medlemsbladet mera överskådligt och dess innehåll enklare att ta till sig.

Detta nummer innehåller bland annat referat dels från årsmötet den 18 mars 2002, dels från två seminarier som anordnats av andra i början av innevarande höst. Huvudpunkten i nästa nummer blir refererat från Riskkollegiets höstseminarium den 7 november (blänkare om detta seminarium på annan plats). Förhoppningsvis ska numret också innehålla en exposé från ett seminarium som ordnas i Lund den 8 november med anledning av att det för första gången utexamineras civilingenjörer med den utbildning som ges inom ramen för Lunds universitets centrum för riskhantering och riskanalys.

Styrelsen har i år märkt en klar tillströmning av nya medlemmar, vilket är glädjande. Mindre glädjande är emellertid att de betalda medlemsavgifterna är färre än de registrerade medlemmarna. Jag hoppas att de som fått eller inom kort får besked om att de stryks ur medlemslistan tar chansen att då betala avgiften, och kvarstanna som medlemmar. Att betala medlemsavgift är ju det enda sättet att manifesteras att man tillhör en förening. Riskkollegiet behöver alla sina medlemmars kompetens och engagemang!

Olof Söderberg

riskkollegiet

svensk förening för riskvetenskap

Riskseminarium i riksdagshuset

Inför FN:s stora sensommarmöte i Johannesburg om hållbar utveckling arrangerade den svenska regeringen den 17-18 juni en internationell konferens i riksdagshuset med anledning av 30-årsjubiléet av det första internationella mötet om miljötillståndet i världen som hölls i Stockholm 1972. Sommarens konferens, "Stockholm thirty years on", omfattade såväl plenarföreläsningar som seminarier, varav ett behandlade risker och riskbedömningar i samhället.

De av Riskkollegiets medlemmar som är intresserade kan kostnadsfritt beställa slutrapporten från konferensen, inklusive riskseminariet "Assessing environmental risks and coping with uncertainty" från Anne-Marie Göransson, Kungl. Vetenskapsakademien, Box 50005, 104 05 Stockholm, tel. 08-673 95 64, e-post anne@kva.se

Dick Hedberg

SSI-seminarium om risk och slutförvar

Den 21 augusti 2002 arrangerade Statens strålskyddsinstitut (SSI) ett seminarium om risk kopplat till slutförvaring av högaktivt kärnavfall. År 1998 utfärdade SSI "Föreskrifter om skydd av människors hälsa och miljön vid slutligt omhändertagande av använt kärnbränsle och kärnavfall" (SSI FS 1998:1). SSI arbetar nu med att ta fram s.k. allmänna råd till dessa föreskrifter. Syftet med seminariet var att inleda en dialog om innehållet i dessa allmänna råd, främst med de kommuner som är närmast berörda av planerna på ett slutförvar.

De kommande allmänna råden ska ge riktlinjer till kärnkraftsföretagen (i praktiken Svensk Kärnbränslehantering, SKB) om hur föreskrifterna kan uppfyllas. SSI menar att det också är viktigt att de krav som SSI ställer på slutförvaret kan förstås och accepteras av de kommuner som kommer att beröras av platsundersökningar. Därför vill SSI få bl.a. de berörda kommunernas syn på, och värderingar av, hur de allmänna råden kan utformas. Seminariet utgjorde ett första steg i en sådan dialog.

Det kan vara av intresse för Risknyttas läsare att få närmare kunskap om vilka resonemang som ligger bakom Strålskyddsinstitutets initiativ. En mer ingående information om seminariets innehåll finns i ett kommande nummer av Strålskyddsnytt (tillgängligt via SSI:s hemsida www.ssi.se).

Uppläggning

Seminariet var upplagt så, att förmiddagen ägnades åt föredragningar kring följande teman: beskrivning av riskbegreppet, jämförelser med strålningsrisker i sjukvården samt genomgång av innehållet i de ovan nämnda föreskrifterna och av SSI:s arbete med att utarbeta allmänna råd till föreskrifterna.

Efter lunch följde diskussioner i smågrupper om hur SSI:s allmänna råd kan utformas. Genom en återredovisning i slutet av seminariet fick arrangörerna grepp om vilka frågeställningar som deltagarna ansåg särskilt viktiga att belysa i de kommande allmänna råden. Det framkom bl.a. önskemål om att specialisterna behöver definiera innebörden av begreppet "risk" i samband med ett slutförvar på ett sådant sätt att lekmännen bättre kan ta till sig definitionen.

Några teman som togs upp i föredragningarna var följande:

- Hur kan man bedöma om slutförvaret uppfyller kraven med avseende på risken?
- Får slutförvarets skyddsförmåga försämrats för att underlätta återtagbarhet?
- Räcker samhällets normala miljöskydd eller behövs det hårdare krav på strålskydd av miljön? Är naturen och miljön skyddad om människan är det?
- Är det bättre att många människor får små stråldoser än att några få får stora? Är det bra eller dåligt att låta radioaktiviteten spädas ut i havet?
- Behöver SKB redovisa ett "värsta fall"-scenario eller räcker det med de mest troliga och sannolika?
- Vad innebär bästa möjliga teknik? Hur visar SKB att de använt bästa möjliga teknik? Vem kan göra bedömningen att kravet på BAT (*Best Available Technique*) uppfyllts?
- Hur ska SKB redovisa hur jordbävningarna och istiderna kan påverka skyddsförmågan?
- För hur långt in i framtiden behöver SKB redovisa skyddsförmågan? 100 000 år? En miljard år?

“Är det bättre att många människor får små stråldoser än att några få får stora?”

Kommentarer

– Seminariet är ett nytt grepp för att öppna en dialog med de berörda parterna, säger Björn Hedberg, SSI:s organisatör av seminariet. Vi visar att vi tar medborgarnas oro på allvar och att vi väster stor vikt vid vår roll som granskare och övervakare. Tidigare har SSI och andra aktörer deltagit i projekt mm för att utveckla en öppen dialog och ett transparent arbetssätt. SSI tillämpar nu dessa erfarenheter i det dagliga arbetet.

– Seminariet var ett första steg på en lång färd. De allmänna råden kommer att författas under de kommande tio månaderna, samtidigt som de diskuteras närmare i platsundersökningskommunerna. När ett komplett utkast är klart, ska detta diskuteras ytterligare, förklarar Carl-Magnus Larsson, chef för avdelningen för avfall och miljö på SSI. De allmänna råden behövs för att utveckla och förtydliga SSI:s strålskydds krav på det slutförvar SKB ska utveckla och bygga. Det får inte finnas några oklarheter angående exakt vilka förväntningar från SSI som SKB ska leva upp till. Detta handlar då inte bara om risker, utan även om andra krav som finns i SSI FS 1998:1. De allmänna råden måste dessutom skrivas på ett sådant sätt att de blir begripliga för de berörda kommunernas invånare. I myndighetsrollen ska SSI ta tillvara medborgarnas intresse och månar därför om att bygga upp ett solitt förtroendekapital.

“För hur lång tid
behöver SKB redovisa
skyddsformågan? 100
000 år? En miljard år?”

– SSI:s idéer ligger helt i linje med ”Oskarshamnsmodellen”, där en grundpelare är att allmänheten är en resurs som tillför arbetet värdefulla synpunkter och kunskap, kommenterar Kaj Nilsson, representant för Oskarshamns kommun. Vår kommun kräver dessutom för att tillåta platsundersökning att ”både myndigheterna och SKB måste fördjupa sin dialog med medborgarna så att deras frågor blir vägledande för föreskrifter och säkerhetsanalyser”. Kärnavfallsfrågan fortsätter ju vara kontroversiell med mycket misstänksamhet mot expertsamhället. Slutförvarsfrågan kan därför endast lösas om allmänheten genom delaktighet kommer fram till att man kan stödja en metod och ett platsval. Detta kan bara ske om kommuner och allmänhet får delta i det pågående arbetet. SSI måste nu leva upp till de förväntningar som skapats och låta arbetet ta den tid som behövs. Många diskussioner ska mogna så att deltagarna från kommunerna verkligen känner att man förstått de allmänna rådets syfte och innehåll.

Fokusgrupper

Seminarier kommer att följas upp med s.k. fokusgrupper i Oskarshamn och Östhammar under oktober 2002, där kommunrepresentanter ges tillfälle att under en halvdag lämna mer ingående synpunkter på hur SSI:s allmänna råd ska utformas. Resultatet av seminariet och fokusgruppsdiskussionerna kommer att sammanställas och utvärderas för att bidra till SSI:s arbete med de allmänna råden. Utvärderingen kommer även att ingå i SSI:s arbete med det pågående EU-projektet RISCUM II (*RISK COMMUNICATION*).

Olof Söderberg

Referat från Riskkollegiets seminarier

I samband med Riskkollegiets årsmöte den 18 mars gavs tillfälle att lyssna till ett seminarium av Åsa Boholm, ledamot av Riskkollegiets vetenskapliga råd och professor i socialantropolog vid Göteborgs universitet. Hon berättade om

Nationella mål och lokala invändningar – om lokaliseringsskonflikter i samband med Västkustbanan.

Åsa Boholm inledde med en presentation av sin breda bakgrund inom socialantropologi. Hon betonade sammanhangets betydelse för förståelse av riskrelaterade konflikter och ansåg att socialantropologin här kan bidra med ökad förståelse.

Olika värdesystem konfronteras vid händelser som angår ett tvärsnitt av befolkningen. Det finns ett behov av mera solid forskning kring kontroverser av denna typ. Enkäter har använts för studier av olika lokaliseringsskonflikter utmed Västkustbanans sträckning. Vad handlar då konflikten om? Tre huvudteorier om ”motstånd” har beskrivits nämligen: 1) Psykometriskt fokus (nya risker, risker som inte kan kontrolleras) 2) Kulturteorier (hierarkier, individualism, fatalism, egalitarism) 3) ”Not in my backyard” (egennyttan överväger allmännyttan).

Lokaliseringsskonflikter väcker frågor som Var? Vem betalar? Vilken nytta? Vems nytta? Nödvändighet? Tänkbara skador? Hur allvarliga risker? Vem ansvarar? Hur kontrolleras eventuella risker? Vem kan man lita på?

Lokaliseringskonflikter kan även aktualisera motstridiga värden och perspektiv, tex:

- Modernitet – Tradition
- Globalt – Lokalt
- Abstrakt – Konkret erfarenhet
- Vetenskap – Lokal kunskap
- Objektivitet – Subjektivitet
- Analytiskt perspektiv – Holistiskt perspektiv
- Utbytbara värden – Unika värden
- Artificiell – Autentisk

Per-Erik Malmnäs, docent i teoretisk fysik vid Filosofiska institutionen, Stockholms universitet, berättade om

Planer på att upprätta ett nationellt tvärvetenskapligt centrum för riskanalys.

Han visade hur man med modern datateknik kan utnyttja kunskaper i beslutsteori för att i praktiska fall kunna fatta beslut under osäkerhet. Samma matematik kan användas vid analys av osäkerhet i studier av olycksförekomst såväl som inom medicinsk epidemiologi eller ekonomi.

Per-Erik Malmnäs arbetar för att skapa ett centrum för riskanalys, som ska kunna ge ett kunskapsbaserat stöd för myndigheter och näringsliv inom området. Syftet med centret är metodutveckling vid riskanalyser för praktiska tillämpningar. Sverige har en stor kunskapsbas inom området som står outnyttjad. Stockholms universitet har till exempel en stor erfarenhet inom området probabilistisk statistik, men hur kopplar man ihop denna med samhällsvetenskap? Per-Erik Malmnäs har kontaktat ett flertal intressenter och finansiärer för att få till stånd en samlad verksamhet inom området. Det tilltänkta centret för riskanalys ser idag ut att kunna bildas med Karolinska institutet och Stockholms universitet som stomme.

Idag varierar kvaliteten på riskanalyser vid myndigheterna beroende på handläggarnas olika kompetenser. Ofta har myndigheter oreflekterat anlitat konsulter för stöd inom området. Det kommer att bli en stor uppgift att skapa naturliga kanaler mellan myndigheter eller näringslivet och högskolan.

Titus Kyrklund

Nya resultat i riskforskningen

Den 2 september hölls ett seminarium på Handelshögskolan under rubriken "Nya resultat i riskforskningen". Misse Wester-Herber och Olof Söderberg var där och har skrivit en sammanställning av föredragen som här presenteras för Risknyttas läsare. Vid behov kan Caroline Nordlund på CFR (Centrum för Riskforskning) tillhandahålla adresser till föreläsarna på e-post caroline.nordlund@hhs.se.

Lennart Sjöberg: Kritik av den psykometriska modellen.

Lennart Sjöberg menade att den psykometriska modellen används relativt okritiskt inom riskforskningen. Man har länge talat om att risker som fruktas och är nya upplevs som stora, samt att förtroende och media är viktiga aspekter i riskperception. Vidare visade han att dessa faktorer har lågt förklaringsvärde när det gäller att förklara riskuppfattning och menade att modellen är baserad på otillräckliga data och har stått oemotsagd för länge.

Lennart presenterade material som visade att det istället är förtroende för vetenskapen, inte myndigheter eller organisationer, som är av betydelse och att media inte har särskilt stor genomslagskraft vad gäller påverkan på riskperception. En viktig faktor som enligt Lennart påverkar riskperceptionen är uppfattningen av att man manipulerar naturen (tampering with nature). Sjöberg efterlyste mer forskning som bland annat fokuserar på andra kanaler av informationsspridning än traditionell massmediarapportering, te.x. rykten och filmer. Han poängterade även att skillnader i ideologi bör tas i beaktning när man undersöker orsaker till skillnader i riskperception.

Britt-Marie Drottz-Sjöberg: Konflikter vid lokalisering

Britt-Marie Drottz-Sjöberg redogjorde för den utvärdering som hon genomfört av de allmänna utfrågningar som hölls i kommuner där förstudier för slutförvar utförs. Rapporten finns på SKIs hemsida www.ski.se. Under dessa utfrågningar gavs utrymme för presentationer och diskussioner där alla fick möjlighet att ställa frågor till ansvariga myndigheter. Alla inblandade upplevde dessa hearings som positiva, ändå återstod dock en del oklarheter.

Vidare drog Britt-Marie slutsatser som kan appliceras på lokaliseringssituationer i stort. Vanligast i dessa situationer är att konflikten kommer först när det nya står på plats. Man har tidigare visat att genomskinlighet (transparency) är önskvärd, där beslutsprocessen är öppen och dialog möjlig – man sträcker ut på förfarandet för att inkludera de flesta aktörerna. Med denna utsträckning kan man i praktiken engagera olika parter innan man bygger det nya och på så sätt få konflikten innan första spadtaget är grävt.

Mattias Viklund: Förtroende och riskperception

Mattias Viklund redogjorde för en EU-studie han deltar i, där man har undersökt riskperception och förtroende i olika europeiska länder. Resultaten visar att man i Sverige ligger lågt i riskperception, d.v.s. svenskar har lägre riskupplevelse än t.ex. fransmän och spanjorer. För att försöka förklara denna skillnad har han tittat på graden av förtroende för olika myndigheter och organisationer, med ett antagande om att högt förtroende ger låg riskuppfattning. Materialet kunde dock inte bekräfta detta antagande, vilket ledde Mattias till att se på vad man egentligen menar när man säger 'förtroende'.

Han tog bland annat upp hur förtroende har operationaliserats i olika frågeformulär när man har gjort enkätundersökningar som mäter förtroende (alltså hur man skriver frågorna och konstruerar skalor i frågeformulär). Det kan finnas ett spektrum, där man kan känna förtroende för en individ men inte det individen representerar. Vidare ställdes förtroende mot begreppet misstro, där dessa begrepp kanske inte står i motsatsförhållande till varandra utan kan vara två olika företeelser.

Jana Fromm: Expertrollen och uppfattningar om försummade respektive alltför mycket uppmärksammade risker.

Jan Fromm presenterade sin studie om hur experter uppfattar att risker är försummade eller uppmärksammade i samhället.

“Svenskar har lägre riskupplevelse än t.ex. fransmän och spanjorer”

Studien visade att de risker experter ansåg vara försummade relaterade till livsstilsrisker såsom rökning eller alkoholkonsumtion, medan de risker som fick för mycket uppmärksamhet var strålningsrisker och vissa hälso- och miljörisker. Man skulle kunna spekulera i att experternas eget område var det som fick för mycket eller för lite uppmärksamhet, men det fanns inga bevis för detta i studien.

Experterna fick också ange vilka aktörer som gör att dessa risker exponeras för mycket eller för lite. De som ansågs försumma risker i störst utsträckning var politiker och myndigheter och de som gav risker mest uppmärksamhet ansågs vara media, allmänhet samt politiker. Jana redogjorde också för hur experter kan delas in i två grupper, beskyddare eller främjare (promoters och protectors) och hur detta kan ha betydelse för hur riskkommunikationskampanjer utformas.

Elisabeth Engelberg: Har emotioner betydelse för riskperception?

Elisabeth redogjorde för studier där man försökt få fram om människors känsloläge, t.ex. vrede eller oro, påverkade deras upplevelse av risk. Hon refererade till en studie som gjorts i USA i laboratorieskala efter 11 september 2001 och där vissa försökspersoner först manipulerats till att bli arga och andra manipulerats till att vara rädda och känna oro. Den "förargade" gruppen uppfattade risken för nya terroråd som mindre än den "oroliga" gruppen. Den förstnämnda gruppen hade preferenser för att inta en mer aggressiv hållning som nation, medan den "oroliga" gruppen tenderade till en mer försonlig hållning. Ett annat resultat var att kvinnor generellt sett bedömde riskerna för nya terroråd vara större än män.

Sammanfattningsvis menade Elisabeth att uppfattningen av risk – riskperceptionen – har ett samband med människors känslor – emotioner. Man måste vara medveten om att skattningar kan ge olika resultat beroende på om man frågar efter uppfattningen om risken i sig eller om känslassociationer. En sådan medvetenhet underlättar i sin tur en förståelse för de effekter som olika former av riskkommunikation kan få bland allmänheten.

Torbjörn Rundmo: Riskperception och attityder i trafiksäkerhetsforskningen.

Bidraget utgick från ett antal norska studier av sambandet mellan riskuppfattning, attityder och beteende i trafiken. Studierna tyder på att attityder kan vara en viktig förklaring till beteende i trafiken. Kampanjer med syfte att påverka attityder visar emellertid inga resultat i form av lägre olycksfrekvens. Torbjörn Rundmo diskuterade orsakerna till svårigheterna.

Anledningen till misslyckandena var enligt Torbjörn flera. En viktig förklaringsgrund var sålunda att kampanjerna ägde rum under en alltför kort tid. Vidare hade man inte gjort klart för sig vilken målgrupp man vände sig till. Detta ledde till dålig kunskap om målgruppens allmänna värderingar och man kunde inte heller klargöra vad målgruppen skulle göra för att nå målet.

Torbjörn menade att förhållandet mellan riskuppfattning och riskbeteende i verkligheten var mycket komplext. Det är inte så enkelt att en korrekt uppfattning av farosituationer självklart leder till ett mindre riskfyllt beteende. I stället kan en korrekta uppfattning av farosituationer leda till stress och belastningar av kroppen, vilket i sin tur medför ett mer riskfyllt beteende.

"Det är inte så enkelt att en korrekt uppfattning av farosituationer självklart leder till ett mindre riskfyllt beteende.."

Risknytt

Nyhetsblad från
Riskkollegiet - svensk
föreningen för
riskvetenskap

Redaktion -
Kollegiets styrelse:

Olof Söderberg

Ordförande

Ansvarig utgivare

Sven-Ove Hansson

Vice ordförande

Titus Kyrklund

Sekreterare

Misse Wester-Herber

Kassör

Ann Enander

Ledamot

Jana Fromm

Doktorandombud

Marie Haag Grönlund

Suppleant

Dick Hedberg

Suppleant

Sten Grapensteiner

Suppleant

Redaktör:

Marie Haag Grönlund

Kansli:

Sigbladh Administration

HB, Box 10022, 181 10

Lidingö

E-post:

riskkollegiet@riskkollegiet.nu

Tel: 08-731 43 95

Fax: 08-731 43 99

Postgiro: 63 58 95-6

Webredaktör:

[marcus.abrahamsson@](mailto:marcus.abrahamsson@brand.lth.se)

brand.lth.se

Webplats:

www.riskkollegiet.nu

risk kollegiet

sverak förning för riskvetenskap

Det finns alltså ingen enkel orsak-verkan relation mellan upplevd risk och riskbeteende. Både upplevd risk och riskbeteende påverkar sannolikheten för en olycka. De båda faktorerna är oberoende av varandra, men påverkas av samma bakomliggande orsaker.

Misse Wester-Herber och Olof Söderberg

Valdor 2003

Valdor 2003 kommer att arrangeras i Stockholm den 9-13 juni nästa år. Avsikten med Valdor-symposierna är att stödja en fortsatt utveckling mot transparenta riskbedömningar. Symposiet behandlar riskbedömning i ett brett perspektiv och ämnen som t.ex. kärnavfall, genteknologi och bioteknologi, livsmedelssäkerhet, hållbar energiotveckling och miljöskydd ingår på lika villkor. Inom alla dessa områden möter samhället utmaningar som inte enbart gäller vetenskapliga och tekniska framsteg utan även fragmentisering av processen runt beslutsfattande och mediabevakning, misstänksamhet gentemot experter och politiker etc. Symposiet kommer att innehålla teorier och övergripande strategier såväl som praktiska fallstudier. Mer information finns på websidan www.congrex.com/valdor.

World Congress on Risk

Kongressen som anordnas av Society for Risk Analysis i samverkan med andra organisationer äger rum i Bryssel den 22-25 juni 2003. Temat för denna första världskongress i sitt slag är "Risk and Governance", vilket speglar en trend mot att använda förbättrade riskrelaterade redskap och processer i centralt beslutsfattande och riskhantering. Program, registreringsanvisningar mm finns på SRAs hemsida www.sra.org.

Kommande möten

Riskkollegiet kommer i höst att i samarbete med Naturvårdsverket arrangera ett seminarium med titeln

"Kris och Katastrof: Kan vi förbereda oss för oväntade händelser?"

Program:

- Nya annorlunda eller gamla vanliga hot och risker? Percy Hartoft, FOI
- Hur bedöms riskerna för översvämningkatastrofer i Sverige? Sten Bergström, SMHI
- Beredskap lönar sig; Lärdomar från WTC-katastrofen den 11 september 2001. Åke Munkhammar, Rick Control Services AB
- Krisberedskap – vad behöver vi veta? Peter Stern, Krisberedskapsmyndigheten

Seminariet äger rum den 7 november kl 13.30-16.30 i Naturvårdsverkets lokaler, Blekholmsterassen 36, Stockholm. Anmälan senast 4 november till kansliet. Inbjudan har även skickats separat.

Nya medlemmar

Nya medlemmar i Riskkollegiet är Rosana Moraes, Eduardo Figueroa Karlström, Håkan Lundberg, Joahn Lundin, Carol Birgersson, Lena Kecklund, Margareta Törnquist.